

Een eerste verkenning van de malacofauna van de kustbatterij bij Durgerdam

Henk K. Mienis

An initial survey of the mollusc fauna of the coastal gun battery near Durgerdam.

Summary. In autumn 2011 a first survey of the mollusc fauna of the coastal gun battery near Durgerdam, North-Holland, the Netherlands was carried out. This military installation was built at the end of the 19th century on a tiny, uninhabited island in the former Zuiderzee North-East of Amsterdam and formed part of the 'Defence Ring around Amsterdam'. Only 21 terrestrial gastropods and 7 aquatic mollusc species were found during the survey.

Geschiedenis

De kustbatterij van Durgerdam (Amersfoort coördinaten: 129.622/497.315) bevindt zich op een kunstmatig eiland dat sinds 1996 verbonden is met een lange loopbrug met de polder IJdoorn bij Durgerdam, Noord-Holland. Deze militaire installatie maakte deel uit van het Zuiderzeefront van de 'Stelling van Amsterdam'. De officiële naam van deze militaire installatie was: 'Werk aan het IJ op het Vuurtoreneiland voor Durgerdam'. Een hele mond vol en daarom wordt het in de volksmond gewoon Fort Durgerdam genoemd. Het moest samen met de kustbatterij bij Diemerdam (officieel 'Het Werk aan het IJ voor Diemerdam') en het 'Fort aan het Pampus' de toegang over zee tot Amsterdam beletten.

Het eiland stamt op zijn laatst uit het jaar 1701, want toen werd er een stenen vuurtoren geplaatst. In 1809 werd het een militaire post die in 1844 de gedaante kreeg van een vestingwerk. Vanaf 1883 werd het eiland opgenomen in de 'Stelling van Amsterdam'. In 1893 werd de stenen vuurtoren vervangen door de huidige constructie van metaal. Een jaar later begon men met de bouw van een bomvrij onderkomen voor de manschappen en werd de kustbatterij aangelegd. Die bestaat uit vier munitiebunkers met daartussen drie geschutsplatformen (fig. 1). Om landingen op het eiland te voorkomen heeft men in 1892 onder water een stortkade aangelegd. In deze onderzeese richel bevindt zich slechts een smalle opening waardoor kleine vaartuigen bij de enige steiger kunnen aanleggen (zie websites onder geraadpleegde bronnen).

Net als de meeste andere militaire installaties behorende tot de 'Stelling van Amsterdam' heeft ook de kustbatterij van Durgerdam nooit daadwerkelijk gefunctioneerd. In 1904 werden de originele zware kanonnen zelfs weggehaald en samen met de manschappen naar Den Helder overgeheveld, maar tot 1959 had het eiland nog steeds de status van een vestingwerk (Vesters, 2003).

Fig. 1. De kustbatterij bij Durgerdam: munitiebunkers met daartussen de geschutsplatformen.

Huidig beheer

Vanwege de aanwezigheid van de vuurtoren kwam het eiland in handen van Rijkswaterstaat, dat daar reeds lang geleden een woning had gebouwd voor de vuurtorenwachter en zijn gezin. Tegenwoordig wordt het eiland beheerd door Staatsbosbeheer. Ofschoon een vuurtorenwachter niet meer aanwezig is, wordt de woning permanent bewoond om het kraken ervan te voorkomen. Het eiland wordt continu begraaasd door een kudde Soay-schapen (fig. 2). De vegetatie op het eiland wordt daardoor heel kort gehouden. De enige uitzonderingen vormen de tuin en het struikgewas rondom het huis.

Fig. 2. De kudde Soay-schapen op het Vuurtoreneiland bij Durgerdam.

Sinds 2011 zoekt Staatsbosbeheer naar een commerciële uitbater die de gebouwen op het eiland in de trant van Fort Pampus gaat restaureren en exploiteren. Door de uitgebreide publiciteit betreffende deze vergaande ideeën werd in de herfst van 2011 het plan opgevat om het eiland op de aanwezigheid van weekdieren te onderzoeken, omdat over dat gebied nog geen gegevens waren (Neckheim & Mienis, 2010).

Een bezoek aan de kustbatterij bij Durgerdam

Het beheer van het forteiland valt onder dezelfde afdeling van Staatsbosbeheer die ook het Fort bij Edam beheert. Een verzoek om het eiland te bezoeken werd in principe goedgekeurd door de heer A. van Dorp. Met de bewoner van de woning op het eiland, de heer R. Bom, werd een datum voor het bezoek afgesproken en zo brachten Leo Meerema en de schrijver op 30 september 2011 een bezoek aan de kustbatterij.

Het hele gebied van het eilandje werd systematisch afgezocht op de aanwezigheid van landslakken. Elke steen, stuk hout of prop papier werd omgedraaid en onderzocht op het voorkomen van slakken. Veel aandacht werd besteed aan de muren

van de voormalige kazerne, de vier munitiebunkers en de geschutsplatformen. De tuin behorende bij de woning van de vuurtorenwachter werd slechts vluchtig onderzocht. Aquatische mollusken werden voornamelijk op en tussen stenen waargenomen nabij de loopbrug. Een kleine, bijna dichtbegroeide vijver waarin ook een exemplaar van de invasieve, exotische Moerasyacynth *Pontederia cordata* groeide, bleek geen mollusken te bevatten. Het onderzoek heeft in totaal 21 landslakken en slechts zeven aquatische mollusken opgeleverd (tabel 1).

Het resultaat valt een beetje tegen. Onder de landslakken ontbreken diverse soorten die heel algemeen in de omgeving van het Vuurtoreneiland voorkomen, zoals Dwergslakken (*Carychium* species), de Gewone barnsteenslak (*Succinea putris*), het Mostonnetje (*Pupilla muscorum*) en diverse naaktslakken, zoals de Grote aardslak (*Limax maximus*), de Kleine akkerslak (*Deroceras laeve*) en de Gewone wegslak (*Arion rufus*). Opvallend is ook het ontbreken van de Segrijnslak (*Cornu aspersum*) in de tuin van het enige huis op het eiland.

Het is heel moeilijk om de aquatische weekdierfauna, die ongetwijfeld aanwezig is in het water rondom het eiland, te bemonsteren. De oever bestaat overal uit grote basaltstenen die netjes in het gelid staan. Bovendien gaat de oever vrij steil naar beneden en het is onmogelijk om daar met een zeef aan het werk te gaan. Slechts waar de loopbrug aankomt op het eiland zijn er enige gaten in de oeverversteving. Daar werden dan ook de vier aquatische slakken en drie soorten mossels aangetroffen. Maar liefst vier van deze soorten moeten als invasieve exoten beschouwd worden, namelijk Jenkins' waterhoren (*Potamopyrgus antipodarum*), de Aziatische korfmosse (*Corbicula fluminea*), de Quaggamosse (*Dreissena bugensis*) en de Gewone driehoeksmosse (*Dreissena polymorpha*).

Tabel 1. Een systematische lijst van landslakken en zoetwatermollusken aangetroffen op het gebied behorende tot de kustbatterij bij Durgerdam.

Landslakken

Slanke barnsteenslak	– <i>Oxyloma elegans</i> (Risso, 1826)
Glanzende agaathoren	– <i>Cochlicopa lubrica</i> (Müller, 1774)
Geribde jachthorenslak	– <i>Vallonia costata</i> (Müller, 1774)
Scheve jachthorenslak	– <i>Vallonia excentrica</i> Sterki, 1893
Fraaie jachthorenslak	– <i>Vallonia pulchella</i> (Müller, 1774)
Dikke korfslak	– <i>Vertigo antivertigo</i> (Draparnaud, 1801)
Dwerg-korfslak	– <i>Vertigo pygmaea</i> (Draparnaud, 1801)
Grote clausilia	– <i>Alinda biplicata</i> (Montagu, 1803)
Boerenknoopje	– <i>Discus rotundatus</i> (Müller, 1774)
Donkere glimslak	– <i>Zonitoides nitidus</i> (Müller, 1774)
Kelder-glansslak	– <i>Oxychilus cellarius</i> (Müller, 1774)
Grote glansslak	– <i>Oxychilus draparnaudi</i> (Beck, 1837)
Bruine blinkslak	– <i>Aegopinella nitidula</i> (Draparnaud, 1805)
Ammonshorentje	– <i>Nesovitrea hammonis</i> (Ström, 1765)
Doorschijnende glasslak	– <i>Vitrina pellucida</i> (Müller, 1774)
Gevlekte akkerslak	– <i>Deroceras reticulatum</i> (Müller, 1774)
Grauwe wegslak	– <i>Arion circumscriptus</i> Johnston, 1828
Donkere wegslak	– <i>Arion distinctus</i> Mabille, 1868
Gewone haarslak	– <i>Trochulus hispidus</i> (Linnaeus, 1758)
Heesterslak	– <i>Arianta arbustorum</i> (Linnaeus, 1758)
Gewone tuinslak	– <i>Cepaea nemoralis</i> (Linnaeus, 1758)

Er is beslist plaats voor een tweede verkenning van de weekdierfauna van de kustbatterij van Durgerdam. Om een beter overzicht te krijgen van de aquatische fauna wordt een onderzoek aanbevolen waarbij snorkelend of duikend de bodem van het water tussen de oever en de onder water liggende stortkade wordt geïnventariseerd.

De op de kustbatterij van Durgerdam gevonden mollusken kunnen toegevoegd worden aan het voorlopig overzicht van de malacofauna van de fortificaties van de 'Stelling van Amsterdam' in Noord-Holland (Neckheim & Mienis, 2010).

Dankzegging

Mijn dank gaat uit naar de heren Ab van Dorp (Staatsbosbeheer, Edam) en Roeland Bom (tijdelijke bewoner van het Vuurtoreneiland) voor het verlenen van de toestemming en de mogelijkheid om het eiland te bemonsteren, en naar Leo Meerema (Joure) voor zijn hulp tijdens de bemonstering.

Geraadpleegde bronnen

NECKHEIM, C.M. & MIENIS, H.K., (2010): Een voorlopig overzicht van de malacofauna van de fortificaties van de Stelling van Amsterdam in Noord-Holland. – *Spirula*, 372: 23-29.

VESTERS, P., (2003): De Stelling van Amsterdam - Harnas voor de Hoofdstad. – Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 304 pp. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Vuurtoreneiland> (geraadpleegd: 20.08.2012).

<http://www.stelling-amsterdam.nl/forten/durgerdam> (geraadpleegd: 20.08.2012).

Adres van de auteur:

The Steinhardt National Collections of Natural History,
Tel Aviv University, IL-69978 Tel Aviv, Israel, en
National Natural History Collections, Berman Building,
Hebrew University of Jerusalem, IL-91904 Jerusalem, Israel.
mienis@netzer.org.il

Aquatische mollusken

Stompe moerasslak	– <i>Viviparus viviparus</i> (Linnaeus, 1758)
Jenkins' waterhoren	– <i>Potamopyrgus antipodarum</i> (Gray, 1843)
Vijver-pluimdrager	– <i>Valvata piscinalis</i> (Müller, 1774)
Ronde beekmuts	– <i>Ancylus fluviatilis</i> Müller, 1774
Aziatische korfmosse	– <i>Corbicula fluminea</i> (Müller, 1774)
Quaggamosse	– <i>Dreissena bugensis</i> (Andrusov, 1897)
Gewone driehoeksmosse	– <i>Dreissena polymorpha</i> (Pallas, 1771)